

Az új magyar történeti szintézis előmunkálatai

A „Magyarország története” szerkesztésének módszeréről*

Előzetes megjegyzések

Ez a feljegyzés nem pótolja a Magyarország története c. tízkötetes összefoglaló munka szerkesztési szabályzatát, nem tartalmaz kötelező erejű határozatokat. Céljaul csupán azt tűztük ki, hogy felvessen a szerkesztéssel kapcsolatos néhány problémát, egyesekkel kapcsolatban körvonalazza a megoldási lehetőségeket, néhány teendőre felhívja a figyelmet: röviden tehát, hogy bizonyos alapot nyújtson a szerkesztés módszerének megbeszélésére, kialakítására, s mint ilyen, segítséget nyújtson egy — most már általános consensus alapján kialakult — szerkesztési szabályzat elkészítéséhez.

Mindjárt bevezetesként szükséges hangsúlyozni a tízkötetes szintézis szerkesztési munkájának kiemelkedő fontosságát, komoly felelősségét. Vonatkozik ez az egész kötet sorozat szerkesztési munkáira, — a szerkesztőbizottságra; s az egyes kötetek redigálására, — a kötetek szerkesztőire. Feladatuk annál nehezebb és bonyolultabb, mert nálunk ilyen volumenű történelmi munka kiadására, ilyen méretű munkát szervezésére modern viszonyok között még nem került sor. (A múlt századvégi Szilágyi-szerkesztette A magyar nemzet története még lényegesen más, egyszerűbb viszonyok között készült: kevés szerzővel, sokkalta szerényebb, kevésbé differenciált tudományos igényekkel, más kiadási viszonyok között stb.) Feladatunkat azonban megkönnyíti, — de a munkánkkal szemben támasztott igényeket megnöveli —, hogy hasonló jellegű kiadványok ma világszerte megjelennek; bár a szocialista országok közül egyedül a Szovjetunió történettudománya vállalkozott a nemzeti történet hasonló méretű szintézisének elkészítésére. (Isztorija SzSzSzR. I—XII.) Mindezzel — s még hosszan sorolhatnánk az érveket — csak újból azt kívánjuk aláhúzni, hogy egész marxista történettudományunknak milyen nagy horderejű vállalkozása, milyen komoly erőpróbája a tízkötetes Magyarország története; mekkora szükség van az erők legnagyobbfokú koncentrálására, leggazdaságosabb felhasználására, a munkálatok korszerű, jó megalapozására, — többek között a szerkesztés vonatkozásában is.

*A tízkötetes összefoglaló mű szerkesztőbizottsága 1969. január 24-én megvitatta az I—VIII. kötetek tematikai áttekintéseit és a Magyarország története szerkesztésének módszerei című, Pamlényi Ervin által készített előterjesztést. Az alábbiakban közöljük a vita alapjául szolgáló javaslatot és a szerkesztőbizottság állásfoglalását a felmerült problémákkal kapcsolatban.

Struktúra, arányok

A szerkesztés munkájának tulajdonképpen már jóval a szövegek megírása előtt kell megkezdődnie az egyes kötetek megfelelő előkészítésével, megtervezésével, az egységesség követelményeinek megtárgyalásával. Már ebben, az előkészítő fázisban kell — a tematikai áttekintéseknek a szerzőkkel együttes megvitatása, átdolgozása során — kialakítani a kötetek struktúráját.

Egy-egy kötet helyes felépítésének legfontosabb biztosítója az előadás, az egymáshoz kapcsolódó részek világos áttekinthető logikus rendje, az alaptól a felépítmény felé haladó tematika. Nagyon is uniformizált volna persze az a szintézis, amelynek minden kötete mechanikusan a gazdaság-társadalom-politika-kultúra sémát követné a tárgyalásban: nyilván nem lehet kifogást emelni olyan tárgyalásmód ellen sem, amely pl. egy-egy periódusban a nemzet életére sorsdöntő politikai vagy háborús eseményeket rajzolja elsőnek, hogy ezután térjen rá annak a gazdasági-társadalmi fejlődésmenetnek a kifejtésére, amelynek talaján a már ismertetett politikai, háborús események lejátszódtak. A történeti előadás végső logikai rendjéhez, ennek kialakításához azonban az említett felépítési rend — úgy véljük — hathatós segítséget tud nyújtani.

Az egyes kötetek helyes struktúrájának kialakításához további segítséget ad az arányok kérdésének vizsgálata, ami szintén az előkészítő munkafázishoz tartozik. És itt nemcsak abban az értelemben kell az arányok problémájával foglalkozni, hogy az egyes periódusok, szakaszok megfelelő terjedelmet nyernek-e a szintézisben, hanem olyan, tartalmi szempontból is, hogy a kötetben, a fejezeteken belül megfelelő hangsúlyt kapnak-e a lényeges problémák, a korszak legfontosabb kérdései. A szerkesztés munkáját e vonatkozásban ugyanis megnehezíti annak veszélye, hogy a szerzők saját speciális kutatási területük eredményeit preferálják más problémák rovására. A szerkesztésnek az ilyen törekvésekből adódó aránytalanságokat már előre kell kiküszöbölnie, meg kell győznie a szerzőt terve átalakításának szükségességéről.

Előre kell tisztázni, — már amennyire ez lehetséges — az elbeszélő részek, az eseménytörténet és az elvi fejtegetések, a problémátörténet helyes arányát is. Itt is kétoldali veszély fenyegeti a szerkesztő munkáját. Érdemes tehát jó előre megismertetni a szerzőkkel a munka jellegét, felhívni a figyelmet a helyes arány kialakítására e vonatkozásban is, utalni az elvi következtetések és az azokat bizonyító, alátámasztó adatanyag, eseménytörténet elválaszthatatlanságára, egyforma fontosságára. Talán nem is szükséges ezzel kapcsolatban újra aláhúzni, hogy az elvi következtetések levonását, az általánosítást mennyire szerves részének tekintjük a marxista történeti munkának, amely enélkül az adatok pozitívista jellegű felsorolásává válnék. Másrésztől azonban hangsúlyozni kell azt is, hogy a történeti események elbeszélése nem sülyedhet el az elméleti jellegű fejtegetések mélyén; hangsúlyozni kell, hogy más funkciója van egy összefoglaló magyar történetnek mint speciális résztanulmányoknak. (Nem mellőzhetjük itt azt a tapasztalatot, hogy az olvasókhöz ma is a klasszikus értelemben vett elbeszélő történet áll a legközelebb; ezért hiányolják nem egy munkában az események módszeres előadását, a szereplő személyek emberi-politikai portréját, a társadalmi feszültségek drámai ábrázolását, — a régebbi történetírás mindmégannyi hatásos eszközét.)

A megfelelő arányokat természetesen nemcsak egy kötetben belül kell kialakítani, hanem tekintettel kell lenni az egész sorozatra is. Úgy gondoljuk, hogy az elkészült tematikai áttekintések egyes részeinek terjedelmei nem fedik

a majd megírandó fejezetek terjedelmét; az arányok tehát még nem tükröződnek helyesen. De mégis felhívják figyelmünket a tematikai áttekintések a helyes arányok kialakítására pl. 1703—11, 1848—49, 1919 eseményeinek tárgyalásánál. Ezt s más hasonló kérdéseket a szerkesztőbizottságnak kell majd megvizsgálni a tematikai áttekintések végleges, a terjedelmeket is közlő szövegeinek segítségével.

Egyetemes történet, művelődéstörténet, historiográfia

Sorozatunk előzetes tervezésekor már egyetértés alakult ki abban, hogy — egyéb célkitűzéseink mellett — a szerkesztők és a szerzők különös gondot fognak fordítani az új szintézisben a magyar történet egyetemes történeti összefüggéseinek kimunkálására; alkalmazni fogják a marxista összehasonlító módszert; az eddigieknél alaposabban fogják a kultúrtörténetet és a historiográfiát kidolgozni.

Az e célkitűzések megvalósítására irányuló törekvés már megfigyelhető a tematikai áttekintések egy részében is. Ezeknek az egyetemes történeti összefüggéseknek megalapozását célozzák az egyetemes történeti bevezető fejezetek, az egyidejű európai — s ezen belül a kelet-európai — fejlődés fő folyamatainak ismertetésével. Ezekre kell majd felelni, választ adni a többi fejezet anyagának, ahol az összehasonlítás segítségével kibontakoznak az eltérő és egyező vonások, kibontakozik a magyar fejlődés sajátos menete. Ebbe a keretbe illeszkedik majd bele a külpolitika, a külpolitikai törekvések történetének folyamatos előadása, a konkrét kapcsolatok feltárása.

A kultúrtörténettel kapcsolatban szintén általánosnak tekinthető az az elvi követelmény, hogy a tízkötetes összefoglalásban az eddiginél nagyobb hangsúlyt kell kapnia a kultúrtörténetnek. Ezért ki kell szélesíteni a tárgyalat művelődéstörténeti jelenségek körét, különösen az anyagi kultúra és az ideológia története irányában. Ami a kultúrtörténet tárgyalásának helyét az egyes kötetekben illeti, azt hangsúlyoztuk: kívánatos lenne, ha a kultúrtörténet nem független gyanánt, mint „feltétlenül elvégzendő penzum” kerülne tárgyalásra az egyes kötetek vége felé, hanem a korszak történetével szerves összefüggésben szinte „lépten-nyomon” előbukkanna. A kultúrtörténet egyes részterületeinek ilyen módon való beépítésére már merültek is fel gyakorlati javaslatok. Így pl. az, hogy a technikatörténeti vonatkozások egy része a gazdaságtörténetben, az ipar és a mezőgazdaság fejlődésének leírásánál nyerjen kifejtést, továbbá, hogy a politikailag is jelentős kulturális irányzatok rajzát tulajdonképpen a politikai történet keretében kell nyújtani. Az anyagi kultúra fejlődésének sok eredményét a mindennapi élet rajzába lehet illeszteni. Van példa arra is, hogy a kulturális fejlődést a társadalmi fejlődés rajzán belül, ezzel szoros összefüggésben ábrázolják. A tematikai áttekintések egy része már ezeknek a megoldásoknak a jegyében foglalkozik a művelődéstörténettel. Az áttekintések tanúsága szerint a szerzők sok új mozzanattal gazdagítják előadásukban a művelődéstörténet körét, érdemlegesen bővül e kör a legújabbkori kötetekben a politikai eszmék történetével. Az egyes kötetek szerkesztősegeinek azonban e vonatkozásban még sok feladatuk van, különösen idevágó célkitűzéseink következetes megvalósításának biztosítása terén.

Végül ami a művelődéstörténet, közelebbről a tudománytörténet bennünket különösen közelről érintő ágát, a történetírás történetét illeti: tervezésünkben a X. kötet első felét a magyar történetírás történetére szántuk, ezzel is

hangsúlyozva a rendszeres historiográfiai munkálatok, az összefoglalásra irányuló törekvések fontosságát. Itt csak azt emelném ki — ami már az előzetes megbeszélések során is kitént —, hogy ez az összefoglalás nem teszi feleslegessé sem a polgári történetírás egyes kérdésekben kialakított felfogásának kritikáját — magában a történeti előadásban vagy a jegyzetekben —, sem pedig az adott korszak történetírásának — igaz, rövidebb — jellemzését a tudománytörténet keretei között. A tézisekben erre vonatkozólag szintén találunk utalásokat, — ha ezek a tézisek terjedelme következtében szükségszerűen kissé halványabbak is.

Ami azonban a leglényegesebb: a szerkesztésnek már a tézisek együttes megvitatása, véglegesítése során nyomatékosan kellene utalnia arra, hogy az egyetemestörténeti összefüggések kimunkálása, a marxista összehasonlító módszer alkalmazása nem időnkénti feladat, hanem szemlélet kérdése; ezzel lehet egyrészt a magyar történet fő problémáit a legmélyebben megragadni, értelmezni, másrészt a magyar történetet ezzel lehet a leghatékonyabban „beépíteni” az egyetemes történeti fejlődésbe. (Emlékeztetünk itt arra is, hogy más történeti jellegű tudományágak — irodalomtörténet, művészettörténet, néprajz, régészet — vizsgálati módszerének mennyire szerves részévé vált már az összehasonlítás.) Ennek a szemléletnek kell az eddiginél sokkal hatékonyabban áthatni a művelődéstörténetet és historiográfiát is. Másrészt azonban arra is utalnánk, hogy az összehasonlító módszer *marxista* alkalmazásáról van szó: enélkül ugyanis sok lehetőség nyílik a felületes párhuzamokra, a könnyed összevetésekre. Nyilvánvaló, hogy a politikai, kulturális folyamatok, jelenségek összehasonlító vizsgálatánál a gazdasági-, társadalmi gyökerekig kell visszamenni, a párhuzamosság vagy eltérés okát itt kell keresni.

Van azonban a tízkötetes összefoglalás szerkesztésének egy sor olyan problémája, amelyet nem vizsgáltunk kielégítően. Ezekre térnénk rá.

Hadd kezdjük itt mindjárt a sorozat *egységének* kérdésével. * Nyilvánvaló, hogy lesznek olyan területek, ahol ez az egység csak részben vagy pedig egyáltalán nem lesz megvalósítható: így például az előadás stílusa, vagy a tudományos bizonyítás logikai menete tekintetében, — hogy csak olyan területeket érintsünk, ahol a többszerzős megoldás a sorozat, illetve kötetek egységét szükségszerűen megbontja. (A szerkesztői munka azonban — még utalunk majd rá — még e vonatkozásokban is hathat az egység irányába.) Kétségtelen másrészt, hogy hiba lenne a sorozat vagy kötetek egységét fetisizálni és ennek oltárán az előadás egyéni színét vagy gondolatmenetének eredetiségét feláldozni. De nyomatékosan kell itt is utalnunk arra, hogy egy ilyen típusú kiadványnál vannak az egész sorozat és az egyes kötetek *belső egységének* olyan követelményei, amelyeknek elhanyagolása — bármily színvonalas is legyen a tudományos tartalom — az egész munka módszerességét, szoliditását veszélyezteti és ami publikálás előtt azután súlyos nehézségeket okoz. A munka egységének kérdését tehát anélkül kell szemügyre vennünk, hogy akár uniformizálni akarnánk a sorozatot, akár pedig megfelelkezni a feltétlenül szükséges egységesség követelményeiről.

*A tízkötetes szintézis tartalmi, történetiszemléleti egységének kérdéseivel a szerkesztőbizottság a periodizációs vitán, a tematikai áttekintések megbeszélése alkalmával foglalkozott. Itt tehát elsősorban a szerkezeti, formai, stilisztikai egységesség követelményeit emelnénk ki.

A Magyarország története I—X. jellege

Így elsőnek újra felvetnénk a munka jellegének kérdését, mint olyat, amelynek más problémák megoldása szükségképpen alá van rendelve.

Ismeretes, hogy az előzetes megbeszélések során, a szerkesztőbizottsági üléseken az a felfogás alakult ki, hogy a *Magyarország története* tudományos jellegű legyen. Érvelésünket akkor támasztottuk alá, hogy a tudományos összefoglalások magas példányszáma, a történeti monográfiák iránt mutatkozó széleskörű érdeklődés kifejezetten arra enged következtetni, hogy olvasóközönségünk nem idegenkedik ma már a tudományos jellegű, szemléletű és mélységű történeti munkáktól sem. Másrészt utaltunk — e tudományos jelleggel kapcsolatban — arra, mennyire szükséges olyan *tudományos jellegű* munkával helyreállítani történettudományunknak az 50-es években megingott hitelét, amely nemcsak fővonalaiban alkalmazza a magyar történeti fejlődésre a társadalmi-gazdasági fejlődés törvényszerűségeit, hanem megfelelő teret szentel a saját vonások kidolgozásának s mind a két — elválaszthatatlan — feladatot az eddiginél sokoldalúbb, gazdagabb adatanyag alapján oldja meg. Végül megemlítettük: történetírásunk belső fejlődése, saját igényei szempontjából is szükségesnek látszik a legutóbbi 20 esztendő alatt feltárt adatanyag kritikai rostán való átbocsájtása, hogy az a továbbiakban tudományunk fejlődésének szilárd bázisát alkossa.

Mindezek az argumentumok, csaknem négy esztendő távolából is, helytállóknak látszanak. Talán csak a tudományos monográfiák iránti érdeklődés megítélese tűnik utólag kissé optimisztikusnak. A tematikai áttekintésekből leszűrt bizonyos tanulságok, másrészt annak felismerése, hogy a munka jellegének pontosabb meghatározása befolyással van a sorozat tervezésére, — úgy gondoljuk, szükségessé teszi a jelleg további precizírozását.

Ha ezt a kérdést az igények felől akarjuk megközelíteni, akkor elsősorban arra kell választ keresnünk: kikre, milyen rétegekre, milyen műveltségi színvonalon lévő olvasókra számítva kell a Magyarország történetét elkészíteni? Olvasóink számának megállapításához — persze nagyon sok hibalehetőséggel — mégis bizonyos támpontot nyújt, ha egy rövid pillantást vetünk a hasonló típusú munkák példányszámára, mint egyetlen rendelkezésünkre álló mutatóra. Íme néhány jellemző adat: A magyar nemzet története I—X. (1896) 20.000 példány, Hóman-Szekfű: Magyar történet 30.000 példány, a szovjet Világtörténet első magyar kiadása 30.000 példány, a Kultúra világa című sorozat történeti kötetének I. kiadása 40.000 példány, II. kiadása 40.000 példány, A magyar irodalom története I—VI. 20.000 példány, Magyarország története I—II. 50.000 példány, Isztorija SzSzSzR I—XII. (oroszul) 45.200 példány.

Ezek az adatok — más itt fel nem soroltakkal együtt — alátámasztani látszanak azt a feltevésünket, hogy a Magyarország története I—X. — rendszeres megjelenés, szép kiállítás és nem túlságosan magas ár esetén — 35—40.000 vásárlóra (de persze sokkal több *olvasóra*) számíthat. A vásárlók zöme tehát minden valószínűség szerint egy olyan, felsőfokú képzést nyert, társadalomtudományi érdeklődésű rétegből fog kikerülni, amelynek munkája közben szüksége van arra, hogy utánanézzon adatoknak, tájékozódják egyes problémák állását, személyek megítélését illetően. ■

Sorozatunk azonban — s ha A magyar nemzet története, vagy Hóman-Szekfű munkájának utóéletére gondolunk, ez nyilvánvaló — a könyvtárak, de az eladott példányok révén is, sokkalta szélesebb olvasóközönségre is számíthat.

tanítókra és diákokra, az értelmiség más rétegeire, s általában a nemzeti történet iránt érdeklődők széles táborára.

A kérdés tehát úgy merül fel: alkalmazkodják-e Magyarország történetének a jellege szigorúan elhez a vásárlóközönséghez, ennek műveltségi szintjéhez, vagy pedig — tudományos jellegének megőrzése mellett — kísérelje meg ennél szélesebb rétegekhez is szólni. Röviden szólva: tegyünk-e kísérletet arra, hogy jellegét abban az értelemben módosítsuk, hogy használható legyen munkánk már a középiskolát végzettek számára is, hogy alkalmas legyen az ő történeti tudatuk alakítására, formálására.

Ennek a szempontnak a figyelembevétele — újból hangsúlyozzuk — egyáltalán nem követeli meg a munka tudományos jellegének gyökeres megváltoztatását, nem követel mást, csak a szerzők fokozott törekvését a világosságra, a közérthetőségre. Tartalmi vonatkozásban viszont igényeli — s ezt következetesen kellene végrehajtani —: a szövegben vagy a jegyzetekben azoknak a történeti fogalmaknak szabatos és egzakt meghatározását, kifejtését, amelyekkel az olvasók a középiskolában nem ismerkedhettek meg és amelyeknek ismerete nélkülözhetetlen a későbbi előadás megértéséhez. Kétségtelen, hogy például az ilyen — a tankönyvekben nem szereplő — kifejezések, mint pl. „nemzeti jövdelem”, „agráriusok”, „korporatív rendszer” rövid értelmezése kissé megtörné az előadás menetét; másfelől azonban bizonyos, hogy ez az eljárás munkánk felhasználhatóságát elősegítené, társadalmi hatását rendkívüli mértékben növelné.

A szerkesztőségek munkájának nem elhanyagolható része lesz sorozatunk — eredeti vagy módosított értelmű — jellegének részletes megbeszélése a kötetek szerzőivel.

Tagoltság, címrendszer

A szerkesztés munkájának — a tematikai áttekintések is figyelmeztetnek erre — fontos része lesz a munka *tagolásának egységét* az egész sorozatban és az egyes köteteken belül biztosítani. A tagoltság szoros összefüggésben van a munka egész jellegével, céljával, függ a munka tárgyától és nem utolsó sorban a szerzők számától is. Az is köztudott, hogy a kifejezetten pedagógiai jellegű munkákat sokkal jobban kell tagolni, mint a tudományos jellegű összefoglalásokat. Mélyebb vizsgálódást igényelne az, hogy a teljességre törekvő, sokoldalubb, zártabb logikai rendszerben dolgozó marxista szintézisek nem természetesen kívánják-e meg erősebb tagolást, mint a polgári történetírás hasonló termékeinek nem egyszer nagyon is levegős, laza szerkezetű fejezetei.

A Magyarország történetéhez hasonló méretű, jellegű szintézisekben e tekintetben nagy változatosság figyelhető meg, a megoldási módok széles skáláját találjuk. A *The Oxford History of England* egyik kötetében Anglia történetének egy meglehetősen hosszú periódusát egyetlen szerző tárgyalja, előadását — több mint 700 nyomtatott oldal — 21 fejezetre osztja. A tartalom fejezeteken belüli változásairól csak az úgynevezett élőfej (az oldal első sora fölé más betűtípusból nyomott címszerű szöveg) változása tájékoztat. Az ellenkező végletre a Csehszlovákia története III. kötete mutat példát: ebben Csehszlovákia 1918—1945 közötti története kerül tárgyalásra, 23 szerző tollából mintegy 600 oldalon. Ez a kötet kilenc Része, ezek összesen 37 Fejezetre, s ezek ismét 136 §-ra oszlanak, amelyeket még teljességgel megszámlálhatatlan mennyiségű úgynevezett keretcím (a bekezdések elején, egész vagy félkeretben elhelyezett rövid címszó-

veg) tagol tovább. Rendkívül mélyen tagoltak az Histoire générale des civilisations egyes kötetei is: a I. kötet négy Részt, Részenként 2—3 Könyvet, Könyvenként 4—5 Fejezetet, s Fejezetenként 3—6 pontot tartalmaz. A már említett tizenkétkötetes szovjet történet VII. kötete — az 1921—1932 közötti periódus története — két Rész-re oszlik (1921—1926, illetve 1926—1932), az egyes Rész-ek VII, illetve VI fejezetre, s ezek ismét 30, illetve 26 pontra.

A magyar hagyományok, amelyeknek jelentős szerepük van olvasóközönségünk ízlésének, megszokásainak kialakulásában, középponton járnak ebben a vonatkozásban. A magyar nemzet történeté-ben Acsády Ignác a VII. kötetet (1657—1711) 680 nagy nyomtatott oldalon írta meg. Ez 6 Könyv-re és 48 Fejezet-re van bontva. Tíz-tizenöt oldalanként kezdődik tehát új fejezet, amely nincs tovább tagolva. Hóman—Szekfű Magyar történetének szerkezete bonyolult: az 5 kötet anyaga 6 Könyvre, a Könyv-ek Rész-ekre, a Rész-ek Fejezetekre oszlanak, amelyeket 2—3 oldalanként alcímek bontanak tovább. (E tagolás sajátos vonása, hogy a kötetek nem fedik a Könyv-eket. Például: a III. kötet tartalmazza az egész mű Negyedik Könyv-ét és az Ötödik Könyv Első részét, a IV. kötet pedig az Ötödik Könyv Második részét, és Harmadik Részét, továbbá a Hatodik Könyv első két Részét). Lényegesen egyszerűbbek, áttekinthetőbbek az újabb magyar összefoglalások. A Magyarország története c. egyetemi tankönyv második kötete (1526—1790) az egész anyagot 10 fejezetre és ezeket tovább összesen 40 pontra osztja, amelyeket ismét alcímek bontanak tovább Ugyanezt a megoldást követi a Magyarország története I—II. is.

A tízkötetes Magyarország történetében munkánk tárgya, a szerzők kötetenként növekvő száma s a fentebb már részletezett egyéb okok is meglehetősen mély tagolást indokolnak, tesznek szükségessé. Másrészt azonban számolnunk kell azzal az idegenkedéssel is, amellyel olvasóközönségünk egy része a pedagógikus jellegű munkák iránt viseltetik. De talán a sorozat imént körvonalazott jellege sem kívánja meg a nagyon is apró részekre bontást. Mindent figyelembevéve a legkisebb szerkezeti egységül egy 3—4 nyomtatott, 7—10 gépelt oldal terjedelmű szöveg látszik a legalkalmasabbnak, amelyet oldalcím jelölne. (Megjegyzendő, hogy ennek a 3—4 nyomtatott oldalnak a tartalmáról az említett élőfejek tájékoztatnának; s a szöveg egyhangúságát illusztrációkkal lehetne élnékíteni.) Az oldalcímmel jelölt részek azután pontokat, a pontok fejezeteket alkotnának. Így egy kötet kb. 8—10 fejezetből, egy fejezet 3—6 pontból, egy pont 3—4 oldalcímes részből állna. (Nyomtatott oldalakban kifejezve: 480—500 nagyformátumú nyomtatott oldal (mellékletek nélkül 60 szerzői ív) 40—60 oldalas fejezetekre, 8—12 oldalas pontokra s 3—4 oldalas, oldalcímes részekre oszlana. Ez gépelt oldalban 1.200, 100—150, illetőleg — mint legkisebb egységnek — 7—10 oldalas részeknek felelne meg.

A köteteken belüli további szerkezeti egységenként merül fel egyes kötetek tematikai áttekintéseiben ún. Rész-ek megkülönböztetése. Ez messzemenően indokoltnak látszik olyan esetekben, mikor ugyanazon kötetben belül egymástól élesen elütő jellegű, tartalmú korszakok kerülnek tárgyalásra. Így például az I. kötetben: A magyar föld története és A magyar nép őstörténete; vagy a VIII. kötetben: A forradalmak kora és Az ellenforradalmi korszak története. Megfontolást igényelne még, hogy szükséges-e, s ha igen, milyen módon a sorozatban az egyes társadalmi-gazdasági formációk elválasztása, külön szerkezeti egységként való feltüntetése. Ez kétféle formában történhetne. Vagy a kötetcímek utalnának egyszerűen erre (pl. Magyarország története a virágzó feudalizmus korában), vagy pedig külön szerkezeti egységként, Rész-eket iktatnánk be.

Mielőtt az egyes kötetek címrendszerének részletezésére rátérnénk, előrebocsájtanánk néhány megjegyzést a címek fogalmazásával kapcsolatban. A tematikai áttekintésekben adott címeket természetesen nem tekintjük véglegesnek, de néhányra mégis érdemes felfigyelni. Nagyon is osztjuk például Bartha Antal arra irányuló törekvését, hogy fejezeteinek színes, a megelőző feldolgozások címeitől elütő, az emlékezetbe vésődő, hangulati elemeket is tartalmazó címeket adjon. (Történelmünk hajnalán; — A népek országútján; — Vajúdó korszak.) Méltánylandó Spira György szándéka is, hogy alcímei a tárgyalt történelmi események menetének legfontosabb tartalmi mozzanatait sűrítsék. (Az ellenforradalom első rohama és a szeptemberi fordulat. A forradalom táborának megszilárdulása és az ellenforradalom első rohamának visszaverése.) Mégis úgy tűnik, hogy az egész sorozat, az egyes kötetek egysége érdekében el kell tekintenünk az ilyenféle megoldásoktól, s egyszerűbb, közérthető, a lényegretörő címeket kell használnunk. Az említett szovjet összefoglalás fejezetei is — szakítva a régebbi gyakorlattal — legfeljebb, 1, 1 és 1/2 sorosak, szinte lakonikusak. (A népgazdaság szocialista újjáépítése. — A Szovjetunió nemzetközi helyzete. — Átmenet a szocialista újjáépítéshez.)

Néhány további megjegyzés még a címekhez, amelyeknek jelentőségét az olvasóközönség szempontjából nem szabad lebecsülnünk. Elsősorban az, hogy ugyanakkor nem lenne kívánatos a címek uniformizálása, különösen nem abban az irányban, hogy a kötetek során ilyen címek, mint „A kulturális fejlődés”, „Az ipar fejlődése”, vagy éppen „Külpolitika” rendszeresen ismétlődjenek. A címek lehetőleg adják meg a tárgyalt kérdéskör konkrét tartalmát, beszéljenek arról is, hogy mi van a fejezetben. De ugyanakkor engedjenek valamit a régebbi marxista összefoglalások címeinek merevségéből, nem egyszer iskolás jellegéből: inkább kissé lazább, de az eddigieknél invenciózusabb megoldásokra vanszükség.

Ezek szerint a kötetek címrendszere a következőképpen alakulna:

- a) Kötet-cím: **MAGYARORSZÁG TÖRTÉNETE 1918–1944**
- b) Rész-cím: **ELSŐ RÉSZ. A FORRADALMAK KORA**
- c) Fejezet-cím: **II. fejezet. A MAGYARORSZÁGI TANÁCSKÖZTÁRSASÁG**
- d) Pont-cím: **3. A nemzetközi helyzet változásai**
- e) Oldal-cím: *Vita a Clemenceau-jegyzékről*

Néhány további megjegyzés a címrendszerhez:

Valamennyi kötet belső baloldali címlapján szerepelne a sorozat címe és a szerkesztőbizottság névsora. Ezt egészítené ki a kötetek jobboldali címlapján álló kötetcím, amelynek ebben a szerkezetben túl kellene menni az időhatárok egyszerű jelzésén s utalnia kellene a társadalmi-gazdasági formációnak arra a periódusára, amellyel a kötet foglalkozik. Ugyanezen az oldalon található az olvasó a kötetek szerkesztősegeinek és szerzőinek névsorát, míg az egyéb közreműködők nevei ez oldal hátoldalán lesznek találhatóak.

El kell dönteni még azt is, milyen részek szerepeljenek a kötetekben ezen a szerkezeten kívül. A I. kötet élére és a IX. vagy X. kötet végére Bevezetés vagy Előszó, illetve Befejezés vagy Utószó kívánkozik. Az egyes köteteket is rövidebb Bevezetés-ek nyithatnák meg és Összefoglalások zárhatnák le. A köteteken belül Rész-ek vagy Fejezetek azonban nem igényelnek külön bevezetést.

A stílus kérdése; a szöveg egységesítése

A több- vagy éppen sokszerzős munkáknál a szerkesztőknek talán egyik legnehezebb feladata, legtöbb gondot okozó problémája a különböző részek összehangolása, bizonyos egységesítése. Itt most nem a tartalom összehangolására, a fejezetek összeillesztésére gondolunk, hanem stilisztikai kérdésekre. A stílus teljes egységéről beszélni egy olyan munkánál, amelyen több mint 80 szerző dolgozik, alig lehetséges; nem lenne ez más, mint merő illúzió. Utaltunk már arra is, hogy az önkényes egységesítés mennyire elszegényítené, mennyire elszürkítené köteteinket. A szerkesztői teendők egy része itt arra irányulhat, hogy hangsúlyozza a szerzőknek munkájuk jelentőségét ebből a szempontból is; hogy felhívja figyelmüket: írjanak emelkedett stílusban, modern stilisztikai eszközökkel megújítva a magyar történetírás klasszikus stílushagyományait, tekintsék igazi alkotómunkának feladatuknak ezt a részét is, fordítsanak nagy gondot fejezeteik stilisztikai kidolgozására is. Ha a művészi előadás tehetségével nem is rendelkezik mindenki, de történetíróink nagy része igen jó stilisztika; ez biztosítékot jelent — nem ugyan a stílus teljes egységére, de az egyformán színvonalas előadásra.

A szerkesztői teendők másik része a már kész kéziratokkal kapcsolatos. A tartalmi problémák mellett — utaltunk már erre — figyelmet kell majd fordítani a kötetek belső struktúrájára, arányaira, összefüggésben nézve ezeket a többi kötettel. Külön munkafázist kell azonban jelentenie a stilisztikai szerkesztésnek: még a legjobb kéziratokban is előforduló elírások kijavításának, magyartalanságok kiküszöbölésének, túlságosan hosszú vagy bonyolult mondatok feloldásának, stilisztikai szertelenségek, vagy éppen lapos fogalmazások kijavításának, a feleslegesen sok idegen szó lefordításának, terjengős részek összevonásának vagy túlságosan is szűkszavú részek kibővítésének. Sor kerülhet bizonyos részek újraírására is. Meg kellene fontolni, nem lenne-e a legheylesebb ezzel a munkával a kötetek szerkesztőségének egy-egy tagját külön megbízni.

Egységesnek kell lenniük az elkészült kéziratokban a kiemeléseknek is. Gyakorlatunk e vonatkozásban eléggé változatos. Vannak olyan szövegek, amelyekben a szószerinti idézetek, a szereplők nevei, újság- és könyvcímek, intézmények, testületek nevei vannak kiemelve. Mások olyan szövegrészeket kurziválnak, amelyeknek a szerző külön hangsúlyt kíván adni. Végül kiemeléssel jelzik néha egy-egy új tartalmi egység kezdetét is. Külföldi munkák sokkal kevésbé élnek a kiemelés eszközével, mint a magyarok: rendszerint csak az idegen nyelvből átvett szavakat, kifejezéseket kurziválják.

Igaz, hogy a kiemelések megkönnyítik a szöveg használatát, s az egyes adatok gyors megtalálását teszik lehetővé, ami a nagyobb formátumú lapokon egyébként eléggé hosszadalmas, — mégis az volna a kívánatos, hogy a nyomtatott szöveg ne legyen „tarka”, az olvasás menetét ne zavarja a sok kurziválás. Ezért a kiemeléseket az újságok és könyvek, a művek címeire, s ezenfelül a helynevek kiemelésére kellene korlátozni. A személynevek kiemelése ugyanis elveszti értelmét abban az esetben, ha esetleg egy-egy oldalon ugyanazon név négy-öt alkalommal is előfordul.

A szöveg kiadásra való előkészítése egyébként már a Kiadó munkája, amely a magyar helyesírás érvényben levő szabályai szerint jár el. Szükségesnek látszik azonban még azt megjegyezni, hogy az új- és legújabbkori részeknél el kellene kerülni a rövidítések használatát a szövegben, s legalább első előfor-

duláskor meg kellene adni a párt, egyesület, intézmény (MSzDP, GyOSz, MOVE stb.) teljes, hivatalos nevét is. Kerülni kellene a „szocdem” típusú összevonásokat is.

Jegyzetelés; bibliográfia

Alaposan meg kell fontolni a jegyzetelés és az ezzel szorosan összefüggő bibliográfiai rész megoldásának, elkészítésének módját is; ennek is egységesnek kell ugyanis lennie az egész sorozatban. Ennek eldöntésénél több tényezőre kell általánosságban figyelemmel lennünk. Így összefoglalásunk tudományos jellegére, de arra is, hogy a nem kifejezetten szaktörténész olvasók idegenkednek a lábjegyzetektől, amelyek meg-megakasztják a szöveg folyamatos olvasását és zökkenőket okoznak a gondolatmenetben. A lábjegyzetelésnek mostanában kialakult, némely szerzőnél bizony túlhaltott formája nem keveset riasztana el közülük az olvasástól.

Régebbi magyar szintéziseink gyakorlata e tekintetben azonos irányba, a lábjegyzetek kiküszöbölése felé mutat. A magyar nemzet történetében rendkívül kevés lábjegyzet van, a Magyar művelődéstörténetben egyáltalán nincs s az Egyetemes történet is csak irodalmi összefoglalást ad. Hóman—Szekfű Magyar története — mint ismeretes — a jegyzetanyagot elkülöníti a szövegtől és a kötet végére viszi át. A felszabadulás utáni összefoglalásokban a szerzők többnyire csak a marxizmus klasszikusaiból vett idézetek lelőhelyeit adták meg (A magyar nép története; a Magyarország története című egyetemi tankönyv), majd teljességgel mellőzték a lábjegyzeteket. (Magyarország története I—II.)

Ha modernebb külföldi munkákat veszünk e vonatkozásban szemügyre, ugyanezt a tendenciát figyelhetjük meg, ha nem is érvényesül ez olyan következetesen. Az angol nyelvű összefoglalásokban kevés a lábjegyzet, oldalanként legfeljebb 2—3 rövid utalás található, de ez sem minden tanulmányban és minden oldalon. Ezek a jegyzetek általában forrásokra vagy irodalmi munkákra utalnak. (Érdekes megoldás ezekben az egyes fejezetek végén adott hosszabb jegyzetek, amelyekben egy-egy vitás kérdésben foglal állást a szerző.) A népi demokratikus országok pedagógiai célzatú összefoglalásai általában nem tartalmaznak lábjegyzeteket; ezekben a bibliográfiai részen van a hangsúly. Tanulságos e szempontból is az Isztorija SzSzSzR I—XII. módszere: oldalanként legfeljebb két-három lábjegyzetet találunk; ezek általában a szövegben levő szövszerű idézetek lelőhelyeire utalnak, így történeti munkákra, jegyzőkönyvekre és határozatokra, a klasszikusok munkáira, de más forrásokra, így levéltári darabokra is. Minden egyéb a bibliográfiára marad, amelyre még visszatérnénk.

Érdekes talán — mielőtt a továbbiakra rátérnénk — egy futó pillantást vetni általában a jegyzetek funkciójára a történettudományi munkákban. Úgy gondoljuk, hogy mindannak az egyébként nélkülözhetetlen adatnak, amely a tudományos bizonyítás elengedhetetlen kelléke, de amely az előadás gondolatmenetének folyamatosságát megzavarná, — a jegyzetanyagba kell kerülnie. A szövszerű idézetek lelőhelyének közlése azonban ennek csak egyik — talán nem is a legjelentősebb — része. Hadd utaljunk, ha csak vázlatosan is, a jegyzetek néhány további feladatára. Egy ilyen típusú összefoglalásban, mint amilyenek a Magyarország történetét tervezzük, a jegyzetekbe kellene kerülni többek között az adott kérdés forrásanyaga általános ismertetésének és jellemzésének, szövegkritikai megjegyzéseknek, a kérdés-kör eddigi hazai és külföldi irodalma főirányzatai áttekintésének, esetleg kritikai értékelésének. Itt foglal-

hatnának helyet az egyes megállapítások megerősítését célzó további adatok, s a felmerült, ellenkező értelmű adatok, felfogások magyarázata, cáfolata. A jegyzetekből kellene kiderülnie annak — s ennek a szintézisben különös jelentősége van —, hogy a szerzőnek munkájában kifejtett felfogása milyen művekre épül. Hiszen nyilvánvalóan nem maga kutatott mindent. S ide tartozik nem utolsósorban persze a kiadatlan levéltári forrásanyag esetében a pontos jelzet megadása is. A jegyzetanyag lehet tehát — ha ez nem a szövegben történik — alkalmas terület a magyar polgári történetírás kritikája számára, alkalmas területe a mai polgári történetírással folytatott polémiaának, a régebbi marxista történetírás egyes tételei, nézetei helyesbítésének is.

Korántsem kimerítően jeleztük a fentiekben a jegyzetanyag elkészítésekor szerzőinkre váró feladatokat. Sietünk hozzátenni: a jegyzetanyag természete a legnagyobb mértékben függ a munka jellegétől, műfajától, tárgyától s nem utolsósorban a szerző egyéni adottságaitól is. Amit itt hangsúlyozni akarunk: a jegyzetelés ilyen értelemben felfogott munkája ilyen típusú szintézisnél, mint a Magyarország története — optimális megoldásra törekedve — igen nehéz munkát jelent a szerzőknek. S hozzá kell tennünk: a jegyzetelési munkát ilyen mélységben az általunk vizsgált külföldi összefoglalások sem végzik el, nem oldják meg.

Milyen utakat, módokat választanak ennek a pótlására? Az angol, francia és szovjet összefoglalások általában a *bibliográfiák* rendszerét. Az egyes kötetek végén elhelyezett, gyakran igen terjedelmes bibliográfiákról van itt szó, amelyek gazdag könyv és cikk cím-anyagot közölnek, fejezetenként haladva vagy az egész kötetre vonatkozóan, igen erősen tagolt formai és tárgyi csoportosításban. Nemesak a hazai és külföldi irodalmat nyújtják, hanem a források fajtánkénti felsorolását is, nem egyszer ezek rövid leírásával, ismertetésével megtoldva. A kritikai mozzanatoknak ebben a formában inkább csak a történeti irodalom válogatásában van szerepük. (Érdekes módon a Propyläen Weltgeschichte régebbi kiadásának Registerband-ja együtt adja az egész sorozat bibliográfiáját — kötetről kötetre, fejezetről-fejezetre haladva; a munkák adatai után azonban rövid ismertetést nyújtja a munka felfogásának, élehangú kritikai megjegyzésekkel sem takarékoskodva.) Kötetenként nyújtanak gazdag, részletesen tagolt bibliográfiát a szovjet összefoglaló munkák is. A magyar történeti irodalomban a jegyzetelés szempontjából érdekes módszert követ Hóman—Szekfű Magyar története. Ez az általánosan ismert metódus — a tartalmi elemektől eltekintve — kétségkívül igen bő lehetőséget nyújt a jegyzetelés feladatainak optimális megoldására. (Így szorosan a szöveghez tapadva halad, bevezeti az olvasót a kor, az adott kérdés történeti irodalmának problematikájába, lehetőséget nyújt a polémiaára, stb. stb. — s nem terheli meg a szöveget jegyzetszámokkal.) A megfelelő megoldás kialakításánál számításba kell még azt is vennünk, hogy rendelkezésünkre áll (csakhamar új, a levéltári anyagokkal kiegészített második kiadásban) a Kosáry Domokos által szerkesztett Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába c. munka, valamint a Magyar Történeti Bibliográfia (1825—1867) kötetei is. Végül gondolkodnunk kell arra, hogy a Magyarország története X. kötetében a magyar történetírás történetének rendszeres előadását kívánjuk nyújtani. Mindezeket a tényezőket mérlegelve, a szerzők teherbírását és munkánk határidőit is figyelembevéve kell a Szerkesztőbizottságnak véglegesen állást foglalnia a jegyzetelés kérdésében. Két út látszik tehát járhatónak: vagy a Szekfű-féle, a források és irodalmat áttekintő szövegszerű jegyzetelési mód, amelyet azonban ter-

mészetenesen modernizálni, sok vonatkozásban gazdagítani kellene. (Így nemcsak a megjelenése óta eltelt több mint három évtized, elsősorban a marxista irodalom termékeivel, az azóta feltárt forrásokkal stb., hanem mindenekelőtt a polgári irodalom, — így pl. Hóman — Szekfű Magyar története — kritikájával is).

A másik lehetőség a kötetek végén elhelyezett, fejezetenként haladó, jól tagolt, áttekinthető bibliográfia, amelyben a kritikai szempont szükségképpen háttérbe szorulna. Ez esetben a szözszerinti idézetek lelőhelyeit lábjegyzetben, a szöveg alatt kellene megadni. Kívánatos volna ez esetben, hogy a régebbi és mai polgári történetírás felfogásának, koncepciójának kritikai ismertetésére magában a szövegben kerüljön sor.

E bibliográfia elkészítését megkönnyíthetné, ha *alapanyagát* bibliográfusok előre kidolgoznák. Semmiképpen sem szabadna azonban a bibliográfiai résznek függetlenedni a munka szövegétől, a bibliográfusok munkájának függetlenednie a szerzőkétől. Az anyag kiválogatása, kiegészítése és elrendezése az egyes szerzők feladata maradna ilyen előkészítés esetében is.

Már itt szükséges azonban jelezni, hogy ez az utóbbi, a bibliográfiával történő megoldás is igen erős szerkesztői munkát is igényel, már előzetesen is, az egész sorozat vonatkozásában. E munkának a bibliográfia tagolásának egysegésítésére, az azonos csoportosításra, a rendkívül nagymértékben adódó ismétlődések kiküszöbölésére, a rövidítések meghatározására stb. kellene kiterjednie. Ez a megoldás igényelné továbbá a külföldön megjelent, magyar történelemmel foglalkozó vagy azt érintő irodalomnak az összeállítását is, amelyet mindeddig elmulasztottunk rendszeresen számbavenni, felmérni.

Bármelyik is kerüljön e két megoldás közül megvalósításra, meglehetősen gyors előkészítő munkálatokra lenne szükség. Ebbe a munkába, vagy legalább is egy részébe több történetkutató intézmény bibliográfiai, dokumentációs részlegének s levéltári, könyvtári munkatársaknak bekapcsolására lenne szükség, hiszen számításaink szerint a tíz kötetben mintegy 1000—1200 gépelt oldal terjedelmű munkálatról van szó.

Mellékletek

a) Képanyag

Viszonylag kevesebb probléma mutatkozik a mellékletekkel kapcsolatban, noha ezek kiválogatása, összeállítása és szerkesztése ilyen széles olvasóközönség számára készülő összefoglaló munkánál a szokásosnál nagyobb figyelmet igényel: ismeretes, hogy a szép illusztrációk nagy vonzóerőt gyakorolnak, s a kereslet, érdeklődés egyre növekszik a gazdagon illusztrált művek iránt.

Az illusztrációk kiválogatását minden kötet szerkesztősége külön felelősökre bízta, akik ezt a munkát a szerzőkkel együttműködve fogják elvégezni. Szükséges lesz őket idejében tájékoztatni a technikai lehetőségekről és az egész sorozattal kapcsolatos egységes elvekről. Megvitatás céljából már itt is előrebocsájtanánk néhányat ezek közül:

A felszabadulás után megjelent történeti munkák képanyaga meglehetősen szegényes, egyoldalú. Az új- és legújabb korra vonatkozó munkákban ugyanazok a képek sokszor ismétlődnek. Különös gondot kell tehát fordítani a képanyag újszerűségére, változatosságára, sokoldalúságára.

Külföldi összefoglalások erre vonatkozólag sok jó példát tartalmaznak. Sok figyelemreméltó gondolatról tanúskodnak e tekintetben is a Magyarország története c. egyetemi tankönyv illusztrációi. Külföldi munkákban az illusztrációk között szerepelnek metszetek, arcképek, csatajelenetek; krónikák, ok-

levelek, könyvek hasonmásai; épületekről készített fényképek; az öltözködés, a munka, az iskolai élet ábrázolásai, tudományos eszközök képei; röpiratok, karikatúrák, újságoldalak hasonmásai, részletek kalendáriumokból és divatlapokból; szerepelnek filmkockák és díszlettervek, kéziratok és kották, de mindenekelőtt a művészi alkotások; szobrok, iparművészeti remek, festmények reprodukciói, képei.

Az illusztrációk kiválogatásakor tehát, sorozatunk célkitűzésének megfelelően nagyobb figyelemmel kellene fordulni a *művelődéstörténet* illusztrálása felé.

Nyilván csak egy részét érintettük itt azoknak a témáknak, amelyekkel foglalkozni kellene, hogy a kötetenként rendelkezésünkre álló mintegy 80 oldal terjedelmet jól fel tudjuk használni.

Aligha kell hangsúlyozni, hogy a képanyagnak lehetőleg egykorúnak kell lennie. Semmiképpen sem szabadna XIX. században keletkezett szobrokat vagy történelmi festményeket közölni illusztráció gyanánt több századdal előbbi eseményekhez, a mohácsi csatához, vagy Hunyadi László halálához. Más megítélés alá esnek természetesen a tárgyi emlékekről készült rajzok, fényképek stb. A sorozat szerkesztőségének minden lehetséges módon arra kell törekednie, hogy az illusztrációk ne a kötetek végén, ne egy-egy teljes íven vagy nyolc oldalon kerüljenek elhelyezésre, hanem elszórtan, szöveg között is és különböző nagyságokban. A rendelkezésre álló terjedelmen belül ily módon lehetne biztosítani, hogy minden 2—3 oldalra (vagy oldalak közé) kerüljön illusztráció, vagy térkép, amely szorosan a szöveghez kapcsolódik. Régebbi, most feléledni látszó gyakorlat alapján közölni kellene a facsimilé olvasatát, fordítását is.

Az egyes kötetek végére kerülne a képek, illusztrációk eredetére vonatkozó adatok összeállítása is. A képek aláírásának megszővegezése a képszerkesztő feladata.

b) Térképek

Történelmi kartográfiaink a felszabadulás óta elsősorban a középkori történelmi földrajz területén ért el jelentős eredményeket. Új, tudományos kutatáson alapuló térképek a Kartográfiai Vállalat középiskolai Történelmi Atlaszában is elsősorban e korszakra vonatkozólag szerepelnek. Új lapokkal gazdagították kartográfiai irodalmunkat az összefoglaló munkák is (Magyarország története c. egyetemi tankönyv, Magyarország története I—II.); a fejlődés, a gyarapodás azonban a népi demokratikus országokhoz viszonyítva is, e vonatkozásban meglehetősen lassú.

A Magyarország története készítése alkalmával aligha lehet arra gondolni, hogy elmaradásunkat egy csapásra behozzuk. Legfeljebb azt lehet tervbevenni, hogy jól felhasználva az adódó lehetőséget, — az I—IX. kötetnél 144 oldal, kötetenként 16 oldal — ismét terveztessünk néhány új térképet, egyébként pedig a rendelkezésre álló térképeket használjuk fel.

Az egyes kötetek kartográfiai terveinek készítésekor azonban figyelembe kell venni, hogy ezt a terjedelmet nemcsak 2 oldalas és 1 oldalas térképekre, hanem 1/2 vagy 1/4 oldalas vázlatokra is fel lehet használni. Így egy-egy kötet tartalmazhatna két 2 oldalas (úgynevezett kihajtott) lapot, négy 1 oldalas térképet, nyolc 1/2 oldalas és tizenhat 1/4 oldalas vázlatot is.

Az új térképlapok tervezését nem annyira közigazgatási, hadtörténelmi jellegű térképek irányába kellene kezdeményezni, hanem inkább az eddig el-

hanyagolt területek felé kellene irányítani. Így gazdaságtörténeti, kultúrtörténeti adatokat lehetne összegyűjteni és térképre vetíteni: iparfejlődési, mezőgazdaságtörténeti, iskolázási, demográfiai térképeket lenne szükséges tervezettni, és olyanokat is, amelyek társadalmi mozgalmakra, így a munkásmozgalom fejlődésére, a szakszervezeti mozgalom terjedésére vetnek fényt. Gondolni kell olyan térképlapokra is, amelyek időnként bemutatják Magyarország helyét Európában; más térképlapoknak egy-egy speciális területre vonatkozó összehasonlító jellegű adatokat kellene kartográfiailag feldolgozni. Érdemes volna régebbi térképeket is közölni. Általában a régebbi korszakokra vonatkozó térképek tematikáját is fel lehetne frissíteni, bár kétségtelen, hogy a térképre viendő adatok felkutatása e korszakokban lényegesen nehezebb. Talán fel lehetne használni a szépen fejlődő történetstatisztikánk által nyújtott anyagot is. Figyelembe kell azonban venni, mindennek ellenére, hogy a hadtörténelmi vonatkozású térképek még ma is leginkább érdeklik az olvasóközönséget.

Mindezek tisztázására és végleges rögzítésére a technikai feltételek ismeretében szükséges lesz megbeszélést tartani kartográfiai szakértőkkel és a kötetek térképfelelőseivel. Ez utóbbiaknak ezen a megbeszélésen már ismerniök kellene a szerzők elképzeléseit is a térképre vonatkozóan.

c) Időrendi táblák

A népi demokratikus országok összefoglaló műveiben, de nyugati szintézisekben is a mellékletek sorából ritkán hiányzik az időrendi táblázat, amely gyakran úgynevezett szinkron-táblákká bővül, pl. a köztörténeti, anyagi és szellemi műveltségre vonatkozó adatok (Hóman—Szekfű) vagy a magyar, az egyetemes történeti és művelődéstörténeti adatok (Magyarország története I—II.) egymásmellé állításával. Ezeknek a táblázatoknak különösen akkor van jelentőségük, ha magukból az egyes fejezetekből nem tűnnek, nem ugranak eléggé ki a legfontosabb eseménytörténeti adatok. (Jellemző e tekintetben a Propyläen Weltgeschichte új kiadása: a kötetek végén Universalgeschichte in Stichworten címen külön terjedelmes részt ad, amely 10 évenkénti csoportosításban közli a legfontosabb dátumokat, politikai és hadtörténeti eseményeket.)

Az időrendi táblát, melynek terjedelme a kilenc kötetben csaknem 800—900 gépelt oldalra terjedne, nézetünk szerint új tartalommal kellene megtölteni ahhoz, hogy több legyen, mint egyike a szokványos mellékleteknek. Ez az új tartalom adva van sorozatunknak abban a célkitűzésében, hogy összehasonlító módszerrel vizsgálja a magyar fejlődés menetét és egyes mozzanatait, hogy az eddigénél jobban munkálja ki történetünk egyetemes történeti összefüggéseit és a művelődés történetét. Időrendi tábláink ezeket a célokat úgy szolgálhatnák a legjobban, ha — kissé csökkentve a politikai és hadtörténet anyagát — elsősorban a magyar társadalmi-gazdasági és kulturális fejlődést világítanák meg, szinkronba állítva az európai, de elsősorban a kelet-európai fejlődés ugyanilyen jellegű adataival, amelyeket még e táblákon is röviden értelmezni kellene.

Egy ilyen, néhány szakember közreműködésével nagyobb nehézség nélkül összeállítható, gondosan válogatott adatsor már a kötetek írása során is hasznos segédeszköz lehetne, elősegíthetné az egyetemes történeti szemlélet meggyökerezését. A Szerkesztőbizottság egyetértése esetén hamarosan meg lehetne indítani elkészítését.

d) Mutatók

Eddig meglehetősen kevés figyelmet fordítottunk az indexekre, holott talán leggyakrabban használt mellékletei az összefoglalásoknak. Nyilván a Szerkesztőbizottság helyeslésével találkozunk az a javaslat, hogy a tizkötetes összefoglalás tartalmazzon a legfontosabb indexeket, így a nevek, a helynevek mutatóját és a tárgymutatót. Az előzetes elképzelésekkel szemben azonban meggyőző érvek merültek fel arra vonatkozólag, hogy ne csak a X. kötet tartalmazzon összefoglaló jellegű mutatókat, hanem minden kötet végén foglaljon helyet egy — kizárólag személyneveket tartalmazó — mutató is. Kétségtelen, hogy ez megkönnyítené egy-egy kötet használatát.

A továbbiak során határozni kell majd a X. kötetben megjelenendő mutatók rendszere tekintetében is. Jó mintával rendelkezünk az egyesített hely-, név- és tárgymutatóra (Hóman—Szekfű Magyar története), a külön hely- és névmutatóra, valamint a tárgymutatóra (Magyarország története I—II.). Ez utóbbiban érdemleges kísérlet történt egy marxista terminológiájú tárgymutató kidolgozására, ami további finomítás, részletezés után alapja lehet a tíz kötet együttes tárgymutatójának.

A helynévmutatót lehetne kissé történetibbé tenni s a helyneveknél közölni — ahol ismerjük — az egykorú német, szlovák, román stb. elnevezéseket is, továbbá — amennyiben már nem Magyarországhoz tartozik — a helység mai nevét s az állam jelzését is, amelynek területén van.

A névmutatót is kívánatos volna továbbfejleszteni analitikus mutatóvá: ne csak a puszta neveket tartalmazzon, hanem születési és halálozási időpontot is adjon, közölje a legfontosabb tisztségeket, különböztesse meg a hasonló nevéket egymástól és tartalmazzon utalásokat arra is, hogy a megjelölt oldalon milyen összefüggésben fordul elő. Az életrajzi adatokat a szerkesztés során különösen gondosan kell ellenőrizni, mert sok közhasználatban levő adat alaposabb vizsgálatnál tévesnek bizonyult.

Ezeknek a mutatóknak a terjedelme a X. kötetben a 30 szerzői ívet meg fogja haladni; rendszerüket még a munkálatok előtt gondosan meg kell tervezni, az egyes kötetek mutatóival egyeztetni és egységes tipográfiájukat megállapítani.

e) Tartalomjegyzék

Az egyes kötetek végén foglalnának helyet: a Képek jegyzéke, a Térképek jegyzéke, és a Tartalomjegyzék. Az előbbieket haladhatnak oldalszámok szerint, vagy — ha van — a képek, térképek sorszáma szerint. A tartalomjegyzékeknek a legkisebb egysége az oldalcím lenne; ez után, zárójelben, meg kell adni az oldalszámot is.

Végezetül röviden összefoglalnánk egy-egy kötet terjedelmének hozzávetőleges beosztására vonatkozó javaslatunkat:

Szöveg	480—500	nyomtatott oldal kb.	1200	gépelt oldal
illusztráció	80	nyomtatott oldal	—	—
térkép	16	nyomtatott oldal	—	—
időrendi tábla	32	nyomtatott oldal kb.	100	gépelt oldal;
bibliográfia				
vagy jegyzetek	40	nyomtatott oldal kb.	120	gépelt oldal;
névmutató	16	nyomtatott oldal kb.	50	gépelt oldal;
képek jegyzéke, térképek jegyzéke, tartalomjegyzék.				

Javasoljuk, hogy a Szerkesztőbizottság hozzon határozatot arra vonatkozólag, hogy egy kötet terjedelme a 700 nyomtatott oldalt nem haladhatja meg.

A távolabbi teendők

Ha a jó előkészítéssel, a kötetek egységének biztosításával meg is lehet könnyíteni a szerkesztés munkáját, ennek érdemi, tartalmi része a kéziratok elkészülte után következik. Ebből itt, most, csak néhány mozzanatra utalnánk.

Az egyik a kéziratok vitájának, a lektoroknak szerepe. Terveink szerint valamennyi kötet elkészült kéziratát a szakértők széles körének megvitatása alá bocsátjuk. A viták megrendezése az egyes kötetek szerkesztőségének feladata lesz; lehetőséget kell majd biztosítani arra is, hogy a vitákon a lektorok, esetleg mint felkért opponensek, kifejthessék véleményüket. Meggyőződésünk, hogy a viták, alapos szervezés esetén, történettudományunk egész fejlődésének előmozdítását fogják szolgálni, fontos állomásai lesznek előrehaladásunknak. Emlékezzünk rá, hogy a Magyarország története című egyetemi tankönyv vitái egészükben milyen fontos eseményei voltak tudományos életünknek, mennyi új gondolatot vetettek fel, mennyire fellendítették a kutatást. Ma, más légkörben, tudományos eredményei még gyümölcsözőbbek lesznek.

Ezzel kapcsolatban merül fel annak lehetősége, hogy egy-egy kötet anyagának elolvasására kérjünk fel 8—10 különböző foglalkozású, olvasóközönségünket reprezentáló érdeklődőt. A kötetek végleges szövegének kialakításakor — úgy véljük — nem lenne felesleges az ő véleményüket is meghallgatni, figyelembe venni.

A lektori vélemények és a viták eredményei alapján a szerzőknek még egyszer kell foglalkozniuk a kézirattal; el kell végezniük a szükséges módosításokat, javításokat. Ezután a kézirat — most már az egész kötet — ismét a szerkesztőhöz kerül. Ekkor újra felül kell vizsgálnia — most már a szöveg alapján — a kötet struktúráját, arányait, egységes voltát mindazokban a vonatkozásokban, amelyekről már szólottunk. Különös gondot kell fordítania — ezt itt kiemelni — az átmenetekre, azokra a pontokra, ahol két szerzőtől származó rész találkozik: gondoskodnia kell ezeknek a részeknek tartalmi egyeztetéséről.

Egyébként az egész sorozat vonatkozásában a szerkesztőbizottságnak kell messzemenően biztosítania az érintkező kötetek munkálatainak koordinálását, elsősorban a tézisek kölesönös megküldése, a vitákon való részvétel, a szövegek kölesönös kieserlése s megbeszélések szervezése útján. Feltétlenül szükséges, hogy az egyes kötetek szerkesztői, szerzői a munka lezárása előtt ismerjék az előző és következő kötetek esatlakozó részeit: csak így lehet az átmenetek zökkenőmentességét biztosítani.

Már utaltunk rá: a szerkesztés lényegi munkája természetesen a kézirat tudományos problémáinak gondozásában rejlik, ezekre kell a fő figyelmet fordítania. Ennek módszerére javaslatot tenni alig lehet, de talán nem is szükséges. A munka során adódhatnak a szerkesztők és a szerzők között differenciák, az egyes kérdések felfogásában, módszerbeli kérdésekben. Ezeknek megoldását tudományos életünk mai légköre, a nyílt, a tudományos érveket, bizonyító anyagot felsorakoztató viták lehetősége biztosítja.

Fejtegetéseink során — úgy gondoljuk — sikerült valamit érzékeltetnünk a következő években reánk váró munka jellegéből. Kétségtelen, hogy ez a mun-

ka bonyolult, sokoldalú feladatok megoldása elé állítja a szerzőket, a szerkesztőket, az egész munka Szerkesztőbizottságát. Sikeres befejezése esetén — talán nem túlzunk — új szakaszt fog jelezni történettudományunk fejlődésében. Hozzá fog járulni a magyar történettudomány nemzetközi megbecsüléséhez, elismeréséhez is. Ami azonban a legfontosabb, nagy szerepet fog betölteni népünk történeti tudatának formálásában, alakításában, és ezzel, a maga eszközeivel elő fogja segíteni a következő évtizedek fejlődését. Minden munkatársának ebben a tudatban kell dolgoznia.

Budapest, 1969 január

*

A Magyarország története szerkesztésének módszerével kapcsolatban a szerkesztőbizottság az alábbiakat határozta:

a) Elfogadja a sorozat jellegének azt az értelmezését, amelyet az előterjesztés kifejt: a Magyarország története tudományos jellegű legyen, de a szerzők fejezeteik előadásának módjában, stílusában vegyék figyelembe a szélesebb körű olvasóközönséget is.

b) Egyetért a szerkesztőbizottság a kötetek tagolásának a javaslatban jelzett módjával. Észert a legkisebb szerkezeti egység 3—4 nyomtatott, 7—10 gépelt oldal legyen.

c) Az összes felmerülő szempontokat mérlegelve a szerkesztőbizottság úgy döntött, hogy a jegyzetanyag, fejezetenként tagolva a kötetek végére kerüljön, s a lapszámokra utalva a szöveg szerint haladjon. Ennek megfelelően a kötetek bibliográfiákat nem fognak tartalmazni. A jegyzetelés módjának részleteire vonatkozólag elfogadja a javaslatokat.

d) A szövegben történő kiemelések (kurzíválás) tekintetében úgy határoz, hogy csak a könyvek, folyóiratok, újságok címei legyenek kiemelve.

e) A szerkesztőbizottság egyetért az előterjesztéssel a képanyag terjedelmére és jellegére, az időrendi táblák szerkezetére, a térképekre és a mutatókra vonatkozólag. Ez utóbbival kapcsolatban úgy határoz, hogy minden kötethez készüljön egyszerű névmutató; valamennyi kötet anyagának összetett név-, hely- és tárgymutatója a X. kötetben kerüljön közlésre.

f) A szerkesztőbizottság egyetért az előterjesztésében foglaltakkal az egyes kötetek felépítése, terjedelme, az egyes szerkezeti egységek, részek terjedelmi arányainak tekintetében.